

Egy modern reneszánsz mester

PASSUTH KRISZTINA MOHOLY-NAGY-MONOGRÁFIÁJA

Moholy-Nagy László műfajokat újító, látnoki művész: munkássága csupán fizikailag befejezett. Hol áll még napjaink valósága dinamikus elvű környezetformálási elképzeléseitől, a megálmodott üvegépületektől? Nem csoda, hogy életművének megítélésében is bizonytalanokodunk. Van, aki főként a zseniális kísérletezőt, a virtuóz gondolkodót tiszteli benne, mások viszont egy szinten értékelik a szervezőt, a leleményes próbálkozót és a művészt, netán az esztétikai eredményekre helyezik a hangsúlyt. Mindössze egy dolog kétségtelen. Századunk vizuális kultúrájában alig volt nála nagyhatásúbb, távlatokat adóbb alkotó. Fiatalabb éveiben a reneszánsz művészetet csodálta, életművének egésze ugyanakkor egy korszerű reneszánsz mesterről tanúskodik. Nemcsak festő, grafikus, tipográfus és szobrász, hanem egyúttal fotós, filmes, ipari és színházi formatervező, ráadásul tanár, művészeti író. Mi tagadás: jobbára csak töredékesen ismerjük ezt a sokoldalú, magyar származású művészt. Igaz, a hatvanas évtizedek végén átfogó kiállítást rendeztek műveiből Székesfehérváron, az utóbbi időben könyvkiadásunk is sorra-rendre megjelentette köteteit (pl.: Az anyagtól az építészetig, A festéktől a fényig), de ettől továbbra is hiányos maradt a teljesebb pályakép. Ezt az adósságot törleszti most Passuth Krisztina vaskos, gazdag forráskincsű monográfiája.

Maradjunk az utóbbi megállapításnál. Annál inkább, mivel egy kötet felépítése, arányrendje önmagában is árulkodó. Jelen esetben például a több mint négyszáz oldalas kiadvány mintegy feleresze képanyag, az írásos dokumentumok pedig majdhogynem duplázzák a tanulmány terjedelmét. Passuth tehát bőszes teret biztosított a konkrétabb, hitelesebb tájékozódáshoz. A viszonylag jó minőségű reprodukciók szerencsésen átfogják a művész szerteágazó munkásságát, mint ahogy a dokumentum-összeállítást is találónak, átgondoltnak tartom. Mert a legfontosabb, legjellemzőbb publicisztikák mellett az alkotó levelezéséből, memoárjaiból és forgatókönyveiből is izelítőt kapunk, nem is szólva a súlypontozott kritikai gyűjteményről (pl.: Kállai Ernő, Gaál Gábor, W. Gropius cikkei). Ilyenformán, aki Moholy-Nagy személyes kapcsolataira kíváncsi tüzetesebben, elolvashatja a Kassákhoz, Déry Tiborhoz vagy Rodcsenkóhoz írt gondolatokat. Aki meg a fotóművészt akarja közelebről vizsgálni, az nyugodtan összevetheti az elméleti fejtegetéseket a gyakorlat produktumaival. Ez a több rétegű dokumentációs bázis nem csupán a tárgyilagosságot szolgálja, hanem tanulságos módon kitágítja a kötet szellemi horizontját.

Ám a tanulmány is meglehetősen széles gondolati, történeti sávon vezeti az olvasót. Persze Moholy-Nagy földrajzi távlatokban mozgó, összetett pályája voltaképpen megköveteli a kutatótól, hogy otthonos legyen a modern művészetek körében, főként a képzőművészeti avantgarde bonyolult szövedékében. Nos, Passuth Krisztina ezúttal is bizonyítja széles körű tájékozottságát, filológiai alaposágát. Karakteres vázlatot rajzol a Moholyt útnak indító, sőt többnyire predestináló magyar aktivizmus szellemi arculatáról, majd biztonsággal jelzi a Kassák-kör európai helyét, analógiáit. Később a weimári- és chicagói Bauhaus módszerei között keresi az összekötő szálakat, de menet közben még a német és a szovjet VHUTEMASZ intézményt is rokonítja. A kötet szerzője mindenesetre különös gondot fordít az átfogóbb összefüggésekre: a különféle stílusáramlatok, a szellemi műhelyek kapcsolatrendjének érzékeltetésére, ezzel impozáns háttérrel teremt Moholy-Nagy munkásságához. Ugyanakkor az alkotói pálya dinamikáját, kibontakozását is többé-kevésbé hitelesen tolmácsolja. Nem elégszik meg a művészi periódusok általánosabb jellemzésével: a fontosabb, érdekesebb művekről elemző, összehasonlító értékeléseket olvashatunk. Az életrajzi, személyes mozzanatokból azonban csak a lényegesebb, meghatározó jellegű tényeket rögzíti az író, szinte így is erősítve a kiadvány szakmai profilját.

Passuth könyve némiképp műtörténet-írásunk átmeneti helyzetét példázza. Az egyik oldalon továbbra is kardinális helye van a történeti, esztétikai beágyazottságnak, a másikon viszont közelebb kerülünk a sajátosságok szakmai, művészi kérdésekhez, mindenekelőtt a műalkotások természetéhez. S ennek csak örülhetünk. Akkor is, ha a kötet egészében inkább a környezeti hatásokra, a külső forráselemzésekre került a hangsúly. E tekintetben igen következetes a szerző: munkájának kiemelkedő, maradandóbb értékei valójában ezen a területen keresendők. Kiváltképp meggyőző, ahogyan az európai avantgarde forgószelebe került fiatal alkotó orientálódását, magára találását kifejti. Világosan látja az aktivizmus és a dadaizmus közötti eszmei rokonságot, a társadalomkritikai alapállást, másrészt pontosan regisztrálja: mennyire idegen volt az aktivizmustól is, Moholytól is a groteszk, a karikatúrisztikus szemlélet. Nem sokkal később megtudjuk: a dada tanulságok miként épülnek be a konstruktivista felfogásba. Átfogó képet kapunk itt az orosz konstruktivisták társadalmi, művészi programjáról, konkrétan Malevics festészetéről és erőteljes hatásáról, majd szó esik a német expresszionizmus utópiájáról, az Adolf Behnéhez és Paul Scheerbarthoz kapcsolódó üvegmodell elképzelésekről. Moholy-Nagy legsajátosabb festészeti teljesítménye ugyanis a szuprematizmus és a konstruktivizmus határvidékén bontakozik ki, s éppen az üvegarchitektonika bővítő körében.

Innen már viszonylag belátható nyomvonalak vezetnek a különféle tér- és fényhatásokkal operáló alkotói kísérletekhez és eredményekhez. Walter Gropius az újszerű térfogalom, a korszerű látás kimunkálásában látta Moholy úttörő érdemeit, s nem is alaptalanul. Hiszen a sajátos nyelvű festői előadás mellett az első között alkalmazta a fotogramot, a fotoplasztikát, ugyanakkor plasztikai modulátorában (Fény-tér modulátor) nemcsak egyéni törekvéseit szintetizálta, hanem a harmincas évek mérnök-művész eszményét is színvonalasan reprezentálta. Passuth széles körű bizonyítási apparátussal érzékelteti ezt a folytonos előrendelések, összekeverések, szerveződések alkotói pályát. Nyilvánvalóan észreveszi: a fotós Moholyban bizonyos fokig az üvegarchitektonikus szemléletű festő folytatódik, ám azt is látja, hogy ez a műfaj tulajdonképpen az elhagyott realista szemléletet is kompenzálja. És az elméletiről, a fotóművészet nagyhatású propagátoráról sem feledkezik meg a szerző. Sorra veszi az alkotó köteteit: rövid, találó jellemzést ad róluk. Az a Moholy-Nagy például, akinek majd mindig kulcskérdés volt a szület- és egész ember antinómiája, igazában csak posztumusz könyvében fogalmazza meg az érzelmi nevelés valódi szerepét, igazi jelentőségét (Mozgásban látás).

Időközben azonban kisebb-nagyobb színvonalbeli, módszertani ingadozások észlel az olvasó. Még a fogalmazásban is. Az első fejezeteknél a tárgyilagosság, a levegősség a szembeötlő, később már zsúfoltabb, görcsösebb lesz az előadás. De az egymást váltó műfajok tárgyalásánál is aránycsuszamlásokat tapasztalunk. A fotókról vagy az iparművészeti produkciókról többnyire csak tematikai jellemzéseket, általánosabb esztétikai, szakmai fejtegetéseket olvashatunk, ezzel szemben a grafikai és a festészeti műveknél tüzetesebb, alaposabb elemzésekre figyelhetünk. Egyebek közt árnyaltan boncolgatja az író a konstruktív felfogású képek szín- és térdinamikai összefüggéseit, közben a tipológiai jegyeket, a külső hatáselemeket is tudatosítja. Hasonló igényességgel találkozunk a dolgozat elején is, ahol Tihanyi Lajos művészi inspirációját értelmezi. Más kérdés, hogy időnként ezek a vizsgálódások is ellaposodnak, mert a képi viszonyrendszerek konkrétan meghatározása helyett a szakmai sablonokra hagyatkozik a szerző. S mintha bizonytalan lenne Passuth az életmű jelentősebb darabjainak megítélésében. A húszas évek végénél például a táblaképek mennyiségi, minőségi beszűküléséről beszél, a harmincas évek elejéről szólva viszont kijelenti: „Remekművek születnek még ekkoriban is.” Úgy tűnik hát: minél inkább eltávolodik az író az átfogóbb művészeti jelenségektől, annál bátoratlanabbá válik kritikai mércéje.

Persze ez is csak féligazság. Az átfogó történeti, esztétikai nézőpont ugyanis korántsem azonos az egészet és a részleteket is egységben láttató koncepciózus szemlélettel. Jóllehet Passuth Krisztina remekül beméri egy-egy mozgalom, egy-egy szellemi műhely valóságos helyét, koordinátarendszerét, csakhogy Moholy-Nagy esetében adós marad ezzel a meghatározással.

Nemigen foglalkozik Cézanne és Kokoschka hatásával, ami a magyar aktivisták dinamikus vonalrendjénél, így Moholy korai portrészorozatánál is perdöntő jelentőségű. Mint ahogy az is tanulságos, érdekes, hogy az alkotó részeredményei Schöffner és Vasarely munkásságában nyernek teljesebb, szuverénebb megformálást. Ám a művészi pálya belső logikájának kifejtése is némileg egyoldalúra sikeredett. Ahogy említettem: inkább csak a külső impulzusok elemzésére szorítkozik a szerző, pedig az egyidejűleg filmmel, színházzal és festészettel foglalkozó Moholy tevékenységében a transzfer jelensége is nyilvánvalóan érvényesült. S ha már a sokoldalúságnál tartok, akkor lejegyzem: jó lett volna talán önálló részt szentelni e sokféleséget átfogó alkotói világszemléletnek. Bővebben szólni a biológiai látószög értelméről, egyáltalán Moholy-Nagy társadalmi státuszáról, eszmevilágáról. És még egy utólagos módszertani észrevétel a gazdag képanyag-összeállításról. Az írásos dokumentumok — hogy úgy mondjam — egyszerre kívülről és belülről reflektorozzák Moholy munkásságát, a reoprónál azonban pusztán az utóbbi eljárás érvényesült. Holott az analógiás láttatásokkal mindenképpen érzékletesebb, meggyőzőbb esztétikai érveléseket kaphattunk volna.

Passuth Krisztina monográfiájának mindazonáltal fontos, jelentős missziója van szellemi közéletünkben. Hisz az utóbbi évtizedekben egyre teljesebb képünk lett modern képzőművészetünk jelenségeiről (pl.: Csontváry-, Derkovits-kötet; legutóbb meg: Szabó Júlia „aktivizmus” monográfiája), s ezzel párhuzamosan a magyar és az egyetemes művészet kapcsolatrendje is mindjobban tisztázódott. Ma már a gyakorlatban is kamatoztatjuk a Bauhaus elméletét, és bármikor elővehetjük Itten vagy Kepes György kötetét. Most pedig a Moholy-Nagy-monográfiával gyarapodtunk. Egy olyan alkotással, amely egészében véve hitelesen és bőséges dokumentációval tolmácsolja századunk egyik leguniverzálisabb, legnagyobb hatású alkotójának pályáját. Azt az életművet, amely végül is az egyik legerőteljesebb kapocs az európai és a hazai avantgarde művészet között. (*Corvina.*)

SZUROMI PÁL

Szerkesztői asztal

Tiszatáj-est volt február 7-én a kiskunmajsai könyvtárban. Lapunkat Vörös László főszerkesztő, Annus József főszerkesztő-helyettes és Olasz Sándor főmunkatárs képviselte.

*

A „Somogyi-könyvtár kiadványai” sorozatban jelent meg Hartyányi István összeállítása, a *Mutató Németh László munkáihoz*. A bibliográfia tartalmazza az önállóan megjelent művek listáját, a különlenyomatokat, az életműsorozat köteteinek adatait. A címmutató a Németh-művek különböző megjelenési helyeiről ad eligazítást. A hasznos kiadványnak a kutatók és az érdeklődő olvasók egyaránt örülhetnek. — A békéscsabai „Új Auróra füzetek”-ben Béládi

Miklós négy írását jelentették meg Németh Lászlóról *Az értelem-alapító* címmel. Csak üdvözölni tudnánk azt a törekvést, ha ebben a vonzó külsejű, tipográfiaailag kifogástalan sorozatban — néhány kivételtől eltekintve — annyi kétes érték után a jövőben olyan jelentős munkák kapnának helyet, mint Béládi tanulmányai.

*

Ötvenhárom éves korában hosszú, súlyos betegség után elhunyt Kovács Kálmán irodalomtörténész, az Alföld volt főszerkesztője, a debreceni egyetem tanszékvezető professzora. Az országos hírű tudós, a minőségelvet érvényre juttató szerkesztő, a népszerű tanár távozása felmérhetetlen veszteség. Emlékét kegyelettel megőrizzük.